

A n e t r æ e t

Nr.3 / august 2012

ISSN: 1603 – 0281

Bornholms Slægts- og Lokalhistoriske Forening

Indhold

Side 3

- Tillæg til arrangements kalenderen,

Side 6

- Nyt fra Ø-Arkivet,

Side 7

- Efterlysning som gav pote,

Side 9

- Hollywoodstjerne leder efter familie på Bornholm

Side 10

- Rønne fra 1875 til 1924,

Side 27

- Konkurrencen,

Bagsiden

- Bestyrelsen,

Tillægget næste års program

Kære medlemmer!

Så starter en ny sæson. Med dette blad modtager I også næste sæsons program, og for første gang i foreningens historie har vi et så omfattende program at vi ikke kan have arkivdagene i det, dem bringer vi så her i bladet. Jeg håber I medlemmer vil støtte godt op om vores arrangementer.

Vores tur til Rigs/landsarkivet bliver lidt lang pga. færgens sejltider, og det er med til at delvis ødelægge et godt arrangement, men vi har valgt at fastholde det i håb om vi kan få en god dag.

Dette forord er lidt kortere end det plejer pga. pladsforholdene.

Redaktør & Formand Hans Ressel

Dato	Emne
Lørdag d. 01. sep. 2012	Daisy kursus
Lørdag d. 08. sep. 2012	Bustur på Bornholm
Lørdag d. 22. sep. 2012	Bustur til Rigsarkivet med rundvisning og introduktion
Tirsdag d. 25. sep. 2012	BORNHOLMERAFTEN I RUNDETAARN
Lørdag d. 06. okt. 2012	Arkiv Lørdag 10 - 14
Lørdag d. 13. okt. 2012	BSLF Sjælland Læs omtale
Onsdag d. 24. okt. 2012	Arkiv Aften 19 - 22
Onsdag d. 31. okt. 2012	BSLF Harddisk
Onsdag d. 7. nov. 2012	Erik Kann Holder foredrag, emne kommer senere
Lørdag d. 17. nov. 2012	Arkiv Lørdag 10 - 14
Onsdag d. 28. nov. 2012	Julehygge
Lørdag d. 08. dec. 2012	Arkiv Lørdag 10 - 14

Forsidebillede: "Sommertur til Bornholms Tekniske Samling i 2009"

➤ Webmasterens hjørne

Intet nyt.

----- 0 0 0 -----

➤ Harddisken

Intet nyt.

----- 0 0 0 -----

➤ Referater

Ingen

----- 0 0 0 -----

➤ Tillæg til arrangements kalender

RIGS / LANDSARKIVET

Lørdag d. 1. sep. 2012 kommer Erik Kann til Bornholm, og holder foredrag om DAISY, som er det system vi skal bestille arkivalier, når man slægtsforsker eller forsker på Rigsarkivet.

Til dem som overvejer, at tage med til Rigsarkivet den 22. september eller selv skal besøge arkivet, er dette et godt starter kursus.

Lær at begå dig på Rigsarkivet

Foreningen vil så den 22. september 2012, arrangere en tur til Rigsarkivet, hvor vi skal have en rundvisning, på arkivets publikums afdeling, så man ved hvordan man skal forholde sig, når/hvis man selv skal besøge arkivet.

Vi havde påtænkt, at tage Bornholmerfærgen kl. 06:30 den 22. sep. 2012 til Ystad og stige om bord på Bornholmerbussen eller DSB, det er ikke afgjort på nuværende tidspunkt, for at blive fragtet til København.

Ved 10 tiden skulle vi ankomme til København, hvor vi så ville begive os til Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K. Her vil vi få en rundvisning, tidspunktet er ikke fastlagt endnu, det kommer an på hvor mange vi bliver og der vil nok også blive tid til selv at søge.

Husk at bestille arkivalier via Daisy.

Vi tager så bussen/toget fra København kl. 18:45. Da der ikke går nogen færge før 20:30 fra Ystad og ank. Til Rønne Havn kl. 21:50.

Jeg ved godt at det er en meget lang dag, men det skyldes Bornholmerfærgens elendige sejlplan.

Vi har skam også forsøgt at flyve men det kan ikke lade sig gøre pga. prisen på 500 kr. pr. person pr. vej.

Tilmelding til kasseren senest den 1. sep. 2012 prisen er 200 kr. bespisningen afholdes af medlemmerne selv. Foreningen vil give lidt brød på færgen til Ystad

BORNHOLMERAFTEN I RUNDETAARN

25. september 2012 kl. 19

Efter utallige opfordringer inviterer www.aneklubben.dk igen til arrangement i Rundetaarn.

Program:

Kl. 19 Magt, ære og retskaffenhed – historien om Berild Clausen. Foredrag ved Jesper Vang Hansen

Pause (kaffe incl.)

Kl. 20.30 Oplæg til en tema-diskussion om "De bornholmske privilegier", som et vigtigt kapitel i Bornholms særlige

historie i 1700-tallet.

Kl. 21.30 Slut

Indlæg om "privilegierne" er meget velkommen. F. eks. efterlyses oplysninger om den lærde Peder Kofoed Ancher, der fik en aftale i stand med de oprørske bornholmere i 1770 og derved afværgede flådens afsendelse til øen.

Send en mail til Jesper på jvh@rundetaarn.dk, hvis du vil bidrage med et kort indlæg.

Om Berild Clausen se
<http://bornholmskesamlinger.wordpress.com> artiklen "Folkeføre eller plageånd"

Det koster 35 kr i entre til Rundetaarn og tilmelding sker ved at betale via Rundetaarns e-billetsystem:

http://rundetaarn.www2.dk/epay_unseated.php?ID=174

Vi glæder os til at se jer.

Mvh. Jesper Vang Hansen

Foredrag i Nyboder:

Slægtsforskning i svenske databaser.

Lørdag den 13. okt. kl. 14 afholder BSLF Sjælland foredrag i Nyboder. Skt. Paulsgade 24, 1313 Kbh. K.

Bibliotekar Lone Wredstrøm vil fortælle os, hvordan man finder rundt i de svenske databaser.

Lone er mangeårig slægtsforsker og har aner i Sverige, hun har brugt lang tid på at finde ud af, hvordan man slægtsforsker i de svenske databaser, det vil hun dele med os.

Udover at være slægtsforsker, bor Lone i Chr. IV's Nyboder, derfor har vi fået mulighed, for at være i nogle lokaler der.

Foreningen giver, ligesom ved foredragene på Bornholm, kaffen.

Af hensyn til pladsen er det nødvendigt med tilmelding, enten på tlf. 24 20 17 19 eller

anette.schoenwandt@gmail.com,

senest torsdag den 11. okt.

Dette er et forsøg på at få gang i foredrag for BSLF's medlemmer på Sjælland. Vi er over 200 der bor på Sjælland og forsker i bornholmske slægter, derfor tror jeg på at der er interesse for at få nogle relevante foredrag her. Hvis I mener det samme som jeg, så slut op om arrangementet.

Anette Schønwandt.

Arkivaftner og Arkivlørdage

Alle arkiv dage/aftner forgår i arkivet på Ø-arkivet Rønne Bibliotek.

Da der ikke er plads på programmet har vi valgt at bringe den i bladet i denne sæson.

Lørdag d. 06/10 2012 10 - 14

Onsdag d. 24/10 2012 19 - 22

Lørdag d. 17/11 2012 10 - 14

Lørdag d. 08/12 2012 10 - 14

Onsdag d. 09/01 2013 19 - 22

Lørdag d. 26/01 2013 10 - 14

Onsdag d. 20/02 2013 19 - 22

Lørdag d. 02/03 2013 10 - 14

Onsdag d. 13/03 2013 19 - 22

- - - - 0 0 0 - - - -

➤ **Nyt fra Bornholms Ø-arkiv**

Sommeren er så småt ved at gå på hæld og en ny "arkivsæson" står for døren. På Ø-arkivet har sommeren forløbet stille og roligt. Vores stamkunder har holdt ferie, men vi har til gengæld haft besøg af en del gæster som er kommet enten fra det øvrige Danmark eller det store udland.

En ting som sommeren har måtte undvære i år er udgivelsen af kalenderen Bornholmske Billeder. Efter mange år med underskud og et dalende salg har vi måtte se os nødsaget til at stoppe med at lave kalenderen. Vi vil i stedet prøve at finde nye veje til at formidle arkivets mange billeder.

I Ø-arkivets venner har billedgruppen allerede taget hul på at præsenterer arkivets billeder via elektroniske medier. På Bornholms Ø-arkivs Facebook

side er der lagt en del billeder ind og på hjemmesiden, <http://bornholmsoe-arkivsvenner.weebly.com/index.html> er der også billeder.

Anette Eriksen
Bornholms Ø-arkiv

En del af billederne er lagt ud fordi vi ikke har nogen oplysninger om dem. Derfor er det muligt begge steder at komme med sine oplysninger, kommentarer og viden om de enkelte billeder. Oplysningerne vil vi så bruge i vores videre registrering af billederne.

Billedgruppen starter op igen i løbet af efteråret og alle er velkommen til at deltage.

Efteråret nærmer sig og et af projekterne bliver at få noget afklaring på Ø-arkivets magasinproblemer. Vi har pladsmangel og nogle af de lokaliteter vi anvender i dag, skal bruges til andet formål. Så vi skal internt i regionskommunen finde ud af hvordan vi håndterer problemstillingen. Det er ikke noget som kommer til at påvirke vores lokaler på Pingels Allé.

----- 0 0 0 -----

➤ Efterlysning som gav pote

For 3 år siden, lykkedes det mig, via foreningens efterlysningsside, at finde efterkommere efter min oldefar, Hans Jacob Andersen's bror, der var "forsvundet" i 1880. Det viste sig, at min oldefar og hans bror tog til USA i 1880. Min oldefar vendte hjem efter 2 år og købte Julegård i Rutsker.

Hans Bror slog sig ned i Californien og fik familie.

Jeg har nu besøgt familien 2 gange, men min kontakt, William Anderson, er over 80, så han kan ikke rejse til Danmark.

Hans lillesøster, Bertha, er kun 74 år.

I foråret meddelte Bertha, at hun kom til Danmark, og selvfølgelig skulle et besøg på Bornholm indgå i planerne. Vi startede med et besøg i Hasle, hvor vi så Jacobsminde (hjørnet af Fælleden og Dambakken). Det var en meget bevæget Bertha, som stod ved huset, hvor hendes farfar var født, og hvor hendes oldeforældre havde boet og arbejdet. Derefter kørte vi til Hasle Kirke som desværre var lukket. Den nåede vi heldigvis mandag morgen inden færgen.

Der blev taget billede i den helt store stil. Hendes farfar var døbt og konfirmeret i kirken, og familien i USA skulle se det hele.

Vi besøgte Bertha's second cousin på Nørremøllecentret i Nexø. Indtil for 3 år siden vidste de intet om hinanden. Deres fædre var fætre! Min moster på Nørremøllecentret er 92 og Bertha er 74. Det var dejligt, at se deres møde. Vi så selvfølgelig andre ting på øen og hun prøvede de røgede sild.

Jeg er meget glad for, at jeg gav Bertha de oplevelser. Det betød virkelig meget for hende. Mit barnebarn, Magnus, i Nexø fik talt engelsk og lært nye ord. Jeg regner med, at besøge familien i Californien igen til næste år.

Skrevet af Susan Carlsen

- - - - - 0 0 0 - - - - -

➤ Hollywoodstjerne leder efter familie på Bornholm

Sammen med sin storesøster har Jamie Lee Curtis, 53, været på en flere uger lang rejse til Danmark for at finde familiemedlemmer, de aldrig har mødt. Natalia Trudsø mødte Hollywoodstjernen Jamie Lee Curtis og hendes søster Kelly, da amerikanerne var på Bornholm på jagt efter den danske del af deres mors familie.

(Foto: Kelly Curtis).

De to kvinder er døtre af skuespillerne Tony Curtis og Janet Leigh, og det er på morens side, at familien stammer fra Danmark.

Janet Leighs mor, Helen Lita Westergaard, var datter af bornholmerne Lita Kofoed og Vilhelm Marinus Westergaard, der omkring århundredskiftet udvandrede til USA, hvor de bosatte

sig i Californien.

Efterlyste efterkommere. Det er Jami-es søster, Kelly, der har stået for slægtsforskningen, og allerede inden de for et par uger siden rejste til København for at indlede jagten på de danske aner, havde hun identificeret familien helt tilbage til deres tipoldeforældre. Og gennem genealogy.com (hjemmeside for slægtsforskning, red.) efterlyste hun andre efterkommere. Desværre uden held.

Under opholdet på Bornholm lagde Jamie og Kelly blandt andet vejen forbi tøjbutikken Reflux på Glastorvet i Svaneke. Her fortalte de indehaveren Natalia Trudsø, hvor begejstrede de var for endelig at besøge 'solskinsøen'.

- De sagde, at de altid havde ønsket at besøge Bornholm, fordi deres familie på morens side kommer fra Kofod, fortæller Natalia Trudsø, der primært sælger tøj i eget design.

Vilde med dansk design Jamie Lee Curtis kunne godt lide tøjet og endte med at købe for godt 8000 kroner. Billedet af skuespilleren sammen med Natalia Trudsø er taget af Kelly Curtis.

- Hun fotograferede næsten hele min butik. De sagde, at de var vilde med danskdesign og den minimalistiske, skandinaviske stil.

- Hun sagde, at hun også ville have et billede af Jamie og mig. Så sagde jeg, at det ville jeg også gerne så. Jeg havde ellers besluttet mig for at lade, som om jeg ikke vidste, hvem de var, for

det var tydeligt, at Jamie Lee Curtis gerne ville være inkognito. Hun havde også hat og solbriller på, forklarer indehaveren, der genkendte Hollywood-stjernen i samme øjeblik, hun trådte ind i butikken.

- I en anden lokal butik troede de, at det var Demi Moore. Men jeg kunne godt se, at det var hende. Jeg håber, at de finder deres familie og måske kommer tilbage igen en anden gang.

Her kan du skrive til Jamie Lee og Kelly Curtis, hvis man har oplysninger om deres bornholmske familie.

Fundet af Jørgen Elleby

- - - - - 0 0 0 - - - - -

Kloge ord:

Den der bøjer sig når han har uret, er klog.

Den der gør det når han har ret, er gift.

I en af de første mand til mand samtaler en far havde med sin søn, spurgte sønnen:

- Far, hvad er et ekko?
- Det er det eneste her i verden, der ikke lader din mor få det sidste ord.

- Hvornår fandt du af at din kone var så egoistisk?

- Ved vores bryllup, da jeg ikke fik lov at komme med på bryllupsbilledet.

➤ Rønne fra 1875 til 1924.

Nedenstående beretning stammer fra en aflevering til Bornholms lokalhistoriske Arkiv, hvor Niels Foght Hansen bad mig se på materialet.

Jeg fandt denne interessant og renskrev den. Den var håndskrevet. Jeg ved ikke, om den blev arkiveret eller kasseret.

Den er skrevet af Jørgen Peter Riis som startede som avlsbruger i Stålegade 13, senere købte han en gård i Østergade på 17 td land og udstykkede den. Derefter levede han som particulier, hvilket han var allerede i 1890 som 37 år. Grunden i Østergade er 54 bl. a. Han boede i 1880 på Bagerpladsen 5, senere på Sønder Alle 5.

Byens Udstrækning 1875.

1875 var Byens yderste Gade mod Syd St.Pederstræde og Skarpegade, mod Øst Slagtergade til Østergade, der sluttede ved Gartner Sørensen, mod Øst videre Kattesundet hvorfra Brænderiet Keilov og Tobiasens Ejendom gik op i Dampmøllegade, Lille Madsegade til Sygehuset (Museet), nedad Rolighedsgade til Møllegade, mod Nord Byledsgade til Torvegade der gik ud forbi Wichmanns Støberi, saa mod Vest langs ned Kredsen, Nørrekaas, Havnen, Søndre Baadehavn og Kapelstræde. Der var overalt i Byen mange

ubebyggede Haver, samt mange store Gaarde der nu er udstykkede og bebyggede. Der laa jo enkelte større og mindre Ejendomme udenfor denne Linie, mest Avlsbruger og Mølleejendomme. Der var dengang 11 Møller rundt om Byen heraf 6 Mel- og Gryn-møller. De tilhørte Møllerne Andersen, Espersen, Niels Vesth, P.Vesth, Folkman, Møller og som Nr.7 Tobiasen med Dampmølle som Reserve.

2 Cementmøller Phønix og Samsons, en Benmølle (Schors) og Lunds Savmølle paa Havnen, deraf staar nu ikke andre end Andersens og saa Skæreriets Dampmølle nordude hvor Møllers Mølle stod. Der var kun 4 Stk.

2 Etages Beboelsesejendomme dengang, Jørgen Raschs og Frk.Thaarups paa Torvet, Sonnes Nygade, og et lille ved Kredsen. Desuden var der Raadhuset, Jens Vesths, Handelshuset, og Thorsens store Pakhuse paa flere Etager.

1875 byggede Boghandler Kolberg og 1876 August Elleby deres 2 Etages Forretningsejendomme paa Torvet.

Af kendte Bygmestre var der da Snedkermestrene Pelle, H. P. Bidstrup, Jørgen Mogensen, Chr. Vang, Johan Hansen samt af Murere særlig Lau, Dich og Johnsen. Pelle byggede 1875 og senere de ret store Beboelsesejendomme mod nordre Støberi, Bidstrup i Møllegade og Kolbergs, samt da Søstersønnen, senere Professor, M. Bidstrup kom til, østre Støberi og Knudsker Kirketaarn og i Aarene derefter Ve-

stermarie og Østermarie Kirker samt restaurede Rutsker og Olsker Kirker. Vang byggede i Skarpegade, Jørgen Mogensen i St.Mortensgade og Johan Hansen ved søndre Landevej.

Sct.Mortensgade blev dog først gennemført 1880 da Bidstrups havde bygget flere store Ejendomme der, som Brodersens 2 Etage, Forsamlingshuset og en Del mindre og her kom saa snart Teknisk Skole, Valgmenighedskirken m.fl. Murer Lau byggede Aug. Ellebys og flere større Huse.

Østre Støberi gik fallit 2 - 3 Aar efter det var bygget og stod stille en Tid og der blev da afholdt en ret smuk Industriudstilling, der aabnedes af den daværende Amtmand P. Holten. De smukkeste Udstillingsgenstande var en Landauer fra Karetmager J. Petersen og et Sæt guldpletteret Seletøj fra Sadelmager Holm, begge Dele blev købt af Fru Kaptajn Sonne, Hoglebjerggaard. Nu blev der dannet et nyt Aktieselskab og under Herman Blems dygtige Ledelse dreves det saa godt, at det senere overtog Wichmanns Støberi (nordre Støberi). Der byggedes nu overalt i Byen af de før nævnte Bygmestre og et nyt Firma Kofoed, Eibersen og Kofoed, der byggede Østre Skæreri 1876-77. Der blev anlagt ikke saa faa nye Gader, særlig paa Johnsens Løkke, som Redaktør Tryde købte 1881, anlagde Gader paa og dog solgte Byggegrunde og Haver for 0,25 pr. Alen. Derpaa byggede særlig Snedker Vang og solgte her 3 og 4 Fags Huse

for 1200 til 2.000 Kr. Stykket. Det var en god Byggeperiode i Rønne helt fra 1875 til 1902, da der indtraadte en lille Standsning. Vore gamle Bygmestre og flere ny, Mads Hansen, Vest, Lind og Kofoed byggede mange 3 og 4 Fags Huse, til Priser fra 1.200 til 5.000 Kr. Stk., byggede ny Toldbod og Sparekasse, Bank, Posthus (Bidstrup) Amtssygehus (Pelle) samt enkelte større Privatbygninger.

Østre Skæreri byggede under Peter Eibersens dygtige og smagfulde Ledelse Blanchs og Almindingshotellet, Rektor Koefoeds og flere mindre Huse. Befolkningen vilde helst have sit eget Hus og større Lejehuse faldt endnu ikke i deres Smag. Peter Eibersen byggede midt paa St. Torv en større meget elegant Ejendom 3 Etages Forhus og 2 Etages Baghus, men der vilde næsten slet ingen Lejere bo de første Aar og til sidst solgtes det til en altfor billig Pris. Nogle Aar senere byggede Professor Bidstrup en meget større Ejendom ved Siden af og nu var der ikke noget i Vejen for at leje denne ud. - Der var meget lave Priser paa større Ejendommene helt til 1905, selv naar der var Avlsbrug eller Handel til, Monrads Gaard blev solgt for 8.000 Kr. Brænderiets - Keilov og Ipsens Brænderier blev solgt for 6-8.000 Kr. Maler Kofoed købte sin Ejendom for 6-8.000 Kr. Isak Sonnes Ejendom blev solgt 1887 for 16.500 Kr. med 17 Tdr. Land Jord til, Stibolts blev solgt for det samme lidt senere. 3-4 Fags nybygge-

de Huse solgtes for 1.200-5.000 Kr. Stigningen kom først da Kommunen fik Vand, Gas og elektriske Anlæg i Orden og samtidig lagt Kloaker og en bedre Brolægning. 1875 var der kun 3-4 Gader lagt med tilhuggen Sten og næsten ingen Fortove belagt med Fliser, men nu kom det alt. Stigningen paa Husene var dog ikke ret stor, en rød Villa med stor Grund til ved søndre Landevej blev opført 1899 for 7.500 Kr. og solgtes 1911 for 8.500 Kr. De røde Huse paa den nordre Side af Bagerpladsen solgtes til Priser fra 4.200 Kr. 1882, til 5.800 Kr. 1913 og da var de meget forbedrede og samtidig havde der Beboerne for egen Regning lavet et smukt lille Anlæg. 1905 købte Bogholder Holm et stort 5 Fags Sted i Ny Østergade for 3.400 Kr., det var først i 1919 og 1920 at Priserne blev saa vanvittig høje, et Sted til 5.000 kostede da 15.000 Kr.

Stedbestemmelser og forklaringer

Gartner Sørensens grund, stykket mellem Voldgade og Aakirkebyvej 8.

Brænderiet Keilov lå på hjørnet af Dampmøllegade og Lille Madsesgade op til gangen mellem Dampmøllegade og Østervoldgade.

Tobiasens lå på modsatte hjørne og strækker sig med brandstationen til og med nonnernes hus i Lille Madsesgade nr.14.

Wichmanns Støberi, senere Nordre Jernstøberi nu Kystparken. Kapelstræde, nu Kapelvej.

Møllerne: Andersens, Søndre Mølle eller Kastelsmøllen, Søndre Alle 38-42. Espersens, Søndre Alle 18 og vestpå over Løkkegade. Niels Vesth, Østre Skole og Villa Marie. P. Vesth, Søndergade 27. Folkman, Møllegade 64-80 og Lille Madsesgade 93-101. Møller, Frydenlundmøllen, nu sydlige del af parkeringspladsen til slagteriet. Tobiasen, Dampmøllegade. Phøniks, hjørnet af Sygehusvej og Møllestien. Samsons, Kalkbrænderivej. Schors Benmølle, Søndre Alle 75 og Strandvejen 1-7 (Saga). Lunds på havnen ca. hvor Told-og Skat har parkeringsplads.

2 etages huse: Jørgen Rasches, Store Torv 6A, erstattet af nuværende Musikhus. Frk. Thaarups, Store Torv 18 hjørnet af Anthoniestræde, erstattet af nordlige halvdel af Nordea banken. Sonnes, lå på hjørnet af Nygade og nuværende Pistolstræde, nu en del af gaden Snellemark. Kredsen, Kajstræde 4, huset eksisterer stadig.

Rådhuset, nu Tinghuset Store Torv 1. Jens Vesths og Handelshuset er ikke stedfæstet. Thorsens ligger på hjørnet af Provstegade/Damgade, nu lejligheder. Kolbergs er erstattet af ny bygning og rummer forretningen Tiger. Ellebys er Store Torv 4. Østre Støberi, senere Bornholms Maskinfabrik, nu lejligheder, Østergade 66-72, Voldgade 2A-2F og Ny Østergade 41-63. Brodersen, Sankt Mortensgade 31.

Forsamlingshuset, senere Industri og Haandværkerforeningen kaldet Strien nu discotek, Sankt Mortensgade 48.

Teknisk Skole, nu Midtpunktet, Sankt Mortensgade 33. Valgmenighedskirken, nu magasin for museet, Sankt Mortensgade 36. Østre Skærereri, Pिंगels Alle, der hvor Rønne bibliotek ligger. Almindingshotellet var Hotel Jomfrubjerget. Johnsons Løkke, kvarteret begrænset af Voldgade, Almegade, Johnsensvej og Ny Østergade. Rektor Koefoeds hus, Søndergade 16. Peter Esbersens hus på Store Torv er nr.7 og Bidstrups ved siden af er nr. 5. Monrads gård, Kattesundet 4 og Østervoldgade 2-8 samt 15-23. Isak Sonnes ejendom Østergade 54.

Havnen

Den østlige Del af Havnen ved Kaolin kaien blev bygget af Ingeniør Zahrtmann 1875-76, foran var der kun den lille Inderhavn og den store Yderhavn. Gravningen af Havnen blev udført med Haandkraft og en lille Jernbane førte Fylden ud til Havet bag Borger vagten og Lunds Savmølle og der blev indvundet et større Areal, der ved senere Opfyldninger og Fyldet fra Dampskibshavnen er blevet det store Areal hvorpaa Jernbanestationen og Petroleumstankene er bygget. Paa Havnen blev der før og efter 1900 bygget Kaolinmole af Bidstrup og Dampskibshavn af Saabye og Lerche, da blev Gravningen udført med Gravemaskine og Fyldet ført, ud dels udenfor Jernbanestationen, dels an-

vendt til at sikre Kysten, syd paa helt ud til Galløkken og nord paa helt ud til Nordlyst. Der blev ogsaa bygget Ophalingsbedding, der kun blev benyttet faa Aar til Bygning af Jernskibe, saa blev den borttaget igen og en ny mindre blev bygget ved søndre Baadehavn. Om 1900 blev der bygget Toldbod, Dampskibsekspedition, Lodshus, Kulskur og Vejerbod. Siden 1920 er bygget en meget stor Sydhavn som langt fra er færdig og dog har kostet 830.000 Kr. til 1924. Havneindsejlingen fordybet, dette har til 1924 kostet 559.100 Kr., og nu indlægges Revene i Tilslutning til den ældre Bølgebryder fra 1890. Havnen er Byens Livsnerve, næsten altid isfri og kun spærret 1892-93, da kunde man gaa paa Isen helt ud til Bølgebryderen. Dampskibene forsøgte forgæves at bryde den løs ved at lade Mandskab skære Isen løs med Sauge og derpaa at knuse den ved at gaa imod den med fuld Kraft, de avancerede ogsaa et godt Stykke, men der kom bestandig ny Drivis og fyldte Renden og de slap ikke ud, før der henad Foraaret kom en Storm, som tog Isen bort. Isskrningen var saa stærk at Badehuset blev maset til Pindebrænde, og Kysten var fyldt med høje Isbjerge i over 6 Uger. Nu i aar 1924 har Rønne Havn igen været spærret af Drivis siden midt i Februar, og Besejlingen har kun været mulig ved Statsbryderen Isbjørns Hjælp, det har frosset siden midt i December og den blev først til at besejle i April uden

Isbryderhjælp. Rønne Havn søges af mange Skibe som Nødhavn i Isvintre og der er en stor Udførsel fra den af Granit-, Teglværks- og Kaolinprodukter samt Smør, Flæsk, Kød, Æg, levende Dyr og Fiskeriprodukter, ligesom den meste Indførsel til Øen særlig, af Foderstoffer og Kul, sker over Rønne Havn og Andelsforeningerne og Brugsforeningerne har store Sild- og andre Pakhuse der, ligesom der 1923 blev bygget en stor Kulkran.

Skibe og Skibsfart

1875 var der ikke mange af de store Tremastere tilbage og der kom kun en ny, Aldebaran". Før 1865 havde der været en meget stor Hval- og Robbefangst paa Grønland samt en Del Fragtfart paa Udlandet med store Skibe, næsten allesammen Aktieskibe. De store Købmænd, Konsul Johnson, Agent Kristiansen, Hans P. Rønne, Thor Rønne, Familien Rasch og enkelte andre var Redere, og da Udrustning og Proviantering af et større Skib blev indtil 100.000 Kr. aarlig, tjente de jo godt derpaa, og der kunde alligevel blive et nogenlunde Udbytte til Aktiehaverne, hvoraf mange var Bønder og Smaafolk. Nu var dette forbi og kun enkelte Tremaster og Ruinerne af Trankogeriet mindede endnu derom. Alle disse store Skibe var bygget af Skibsbygmester Søren Peter Bech, der nu blev Skibsbygmester i Malmø hvor

han var en Aarrække, da han blev gammel, kom han tilbage til Rønne og nede ved Havnevagten fortalte han os da ofte om sin Skibsbygning og mange andre morsomme Historier. Der var en Mængde smaa Skonnerter og Jagter der mest gik Fragtfart paa København og enkelte paa Udlandet. Skipperne sejlede gerne en Del Aar og blev saa Købmænd og Kulhandlere og yngre Førere kom i deres Sted. Dampskibsselskabet af 1866 havde dengang kun 2 mindre Baade at sejle med, men efterhaanden blev det til 3-4 meget større Baade og derved optog de det meste Fragtgods til og fra København og saa blev der mindre for Skipperne at sejle med. Allerede 1875 kom der enkelte tyske Lystrejsende indtil det efter 1895 blev en ugentlig Lystfart særlig fra Sasnitz til Rønne og Allinge. Kejser Vilhelm var her engang og hans Orlogsskib, Panserskibet Prins Vilhelm, strandede ved Vang med ham ombord. Først i 1900'erne var der en stor tysk Orlogsflaade i Rønne Havn paa henimod 30 Panserskibe og Torpedobaade. 1914 forsvandt alle de tyske Lystrejsende og har der kun været enkelte siden.

Bemærkning

Trankogeriet lå ca. der hvor plejehjemmet Lunden nu ligger.

Søndre og nordre Baadehavn

Begge disse Havne henlaa i 1875 næsten kun som Ruiner, en stærk Storm og Højvande havde i 1874 næsten helt ødelagt dem. De blev opbyggede igen af Købmand John Sonne til en saa billig Akkordsum, at ikke nok han tabte hvad han selv ejede, men da Faderen døde nogle Aar senere, tabtes ogsaa alt hvad han arvede der. Gaard og Jord blev solgt ved Tvangsauktion og blev overtaget af Firmaet Bundgaard & Co. København, af hvem Nedskriveren senere købte Gaard og Jord. Gaarden er det nuværende Afholdshotel og de tilhørende 17 Tdr. Jord er nu udstykket i flere Ejendomme. Baadehavnen er selvejende og har en temmelig stor Gæld til Skibshavnen og har faaet mindre Tilskud fra Staten.

Bemærkning

Afholdshotellet, senere Hotel Dana, nu Østergade 54, boliger for handicappede.

Fiskeri

Fra 1875 til 1920 fiskedes kun Laks, Torsk, Sild, Aal og Botter. Siden er ogsaa fisket en Del Rødspætter og der anskaffes nu mange Kuttere til denne Fangst, ligesom ikke saa faa Fiskere ovrefra tager derover og fisker Rødspætter. Priserne er meget forskellige, Botter, Sild og Aal sælges mest til

stedlig Forbrug, men nogen Sild og Laks sælges røget til København, ligesom Rødspætter og Torsk mest sælges der. Før 1914 gik der en Del Laks og Sild til Tyskland. Da solgtes altid Silden pr. Ol = 80 Stk. til Pris fra 35 Øre til en Krone, nu sælges den altid pr. Pd. fra 15 til 35 Øre. De fleste Baade har nu Motor og gaar ofte meget langt ud. Paa Forsonmeren kom der altid før en Del svenske Baade, der fiskede Laks og Sild, som solgtes i Rønne Skibshavn og derved satte Prisen ned for Byens Fiskere. Det var gerne en hel Familie, baade Mænd og Kvinder og de levede og spiste næsten altid i selve Baaden.

Skibe og Skibsbygning

Skibsbygmester efter Søren Bech blev Løjtnant Sandorf, han byggede enkelte Træskibe og døde ret ung, hvorefter Bechs Søn blev Mester og byggede og reparerede hvad der forefaldt. Han lever endnu og er ansat på Bogholderkontoret og nu er Lind fra Svaneke Mester og bygger navnlig Baade og Kuttere, hvortil Maskinfabrikkerne leverer Motorer. Maskinfabrikkerne drev 4-6 Aar et stort Jernskibsbyggeri, ret store Skonnerter baade med og uden Motor. De fleste blev solgt til Svendborg og Thurø og Marstal og kun 2-3 Stykker blev hjemmehørende i Rønne, men er nu solgt paa Grund af de lave Fragter og af samme Grund blev Jernskibsbyggeriet indstillet.

Bemærkning

Skibsbyggeriet lå hvor nu amts-gymnasiet har sportsplads, lige nord for, "Manden med hundene", gallionsfigurerne på muren overfor havnesmedjen.

Kommunen og dens Bestyrelse 1875.

1875 var der i Kommunen ca. 1500 særskilt matrikulerede Grunde med et Areal stort 80-90 Tdrld. samt 85 offentlige Gader, Torve og Pladser af ca. 30 Tdrlds. Størrelse. Byen bestyredes af et valgt Byraad hvori Højre til godt 1900 altid var i Flertal. Borgmester Olivarius var født Formand og Magistrat og ledede Forhandlingerne baade i Byraadet og dets mange Kommissioner med en sjælden Takt og Værdighed og var en sparsommelig Mand, der holdt igen, saalænge det var muligt for at holde Udgifterne nede og Skatteprocenten lav, hvad den ogsaa var 78, til den i 1880 gik lidt op og 1890 blev den 6%. Skatterne blev opkrævet af en Kæmner, som de første Aar var Chr. Hofmann, der selv lagde Kontorlokale til og kun havde en Løn af 2-300 Kr. Saa var Sagfører J. Olsen Kæmner nogle Aar, til Herredsfuldmægtig Ipsen blev det 1890, i hans Tid blev ansat en Skattekræver med en Løn af 200 Kr. aarlig. 1911 blev P. A. Vesth ansat som Kæmner, Vejer og Maaler og 1898 blev exam. jur. Henry Mogensen ansat som Bogholder og er de endnu i deres Stillinger 1924. Som

Bygningsinspektør, teknisk Konsulent og Tilsyn med Skoven blev 1876 ansat Forstkandidat Chr. Jespersen, der var en dygtig og elskværdig Mand. Siden var Professor Bidstrup, Meden og Kern Bygningsinspektører. Nedskriveren gik sammen med dem i 23 Aar som Sundhedskommissionens Tilsynshavende uden nogen Godtgørelse.

Kommunale Funktionærer

Ved Borgerskolen var der 1878 4 Lærere og 2 Lærerinder, Inspektør var A. Hjorth der ogsaa var Folketingsmand nogle Aar. 1918 var der 16 Lærere og 12 Lærerinder, Inspektør var N. M. Enqel fra 1900. 1875 var Fischer Fat-tiggaards bestyrer men blev afskedi-get for forskellige Misligheder. Loren-sen var saa Bestyrer til 1883 og blev afløst af Mathias P. Kofoed, der funge-rede til 1905, da J. P. Kjøller overtog hvervet og er han der endnu 1924. 1875 var der 2 Dag og 2 Natbetjente, 1918 4 Dag og 4 Natpolitibetjente. 1910 blev Knud Wøldike Borgmester og Byfoged, han døde 1916. I den Tid var der kommet mange nye kommu-nale Funktionærer ved de forskellige nye Anlæg. Gas- og Vandværket 1892 og 1896. Elektricitetsværket 1910. Be-styrere, Assistenten, Skatte- og andre Opkrævere, Renovatører, Bademe-ster, Havnebetjente, Lodser o. s. v. fle-re Gange saa mange som 1875, alle fik de en stor Løn og under Verdenskri-gen blev der jo en Del flere, da Kom-

munen jo drev Handel og Uddeling med alt muligt, og saa gik Lønningen jo meget op 1916 og 1920.

Skovfoged var Chr. Jensen 1879, der 1902 afløstes af Andersen. Ved Wøldi-kes Død blev der efter Loven jo en valgt Borgmester Niels Nielsen og By-fogedembedet blev delt i Dommer, der blev Krarup, og Politimester Fogh. 1875 var Zahrtmann Fysikus, saa Han-sen, nu Giese, Amtssygehuslæge Ka-bell, nu Hald. Brandinspektør 1875 Pelle, siden Professor Bidstrup og de skiftende Bygningsinspektører.

Industri og Næringsveje

1875 var der 2 Sten- og Teglværker samt ude paa Kredsen en Del Koner der lavede ubrændt Raasten, der da benyttedes overalt indvendig og til Mellemgavle i Nybygninger. Det stør-ste Teglværk ejedes af A. P. Kolberg og af ham solgtes til Ludvig Kofoed, der igen solgte til Dithmer, nu ejes det af Ingeniør Kielberg og er en stor Virk-somhed. Det andet Teglværk ejedes af Thor Thorsen, der solgte det til P. O. Kofoed, men Raamaterialet slap op lidt efter lidt og omkring 1900 blev det nedlagt. Øst for Byen blev der af Fami-lien Bidstrup og Carl Schor anlagt et Teglværk, der ogsaa drives i stor Stil, det er et Aktieværk.

Der var en Del større og mindre Fajan-ce- og Terrakottefabrikker, de største

var af Fajance, Brødrene Andersen, Sommers og Holms af Terrakotta og nu Majolika, Hjorths, Volffsens og Stibolts, nu Møllers og Andersens samt 2-3 Pottemagere. Af Urmagere lavede Esbersen en Del Taffelure, den gamle bornholmske Urindustri var allerede paa Retur, men flere lavede dem endda og nu er der et Par Mekanikere der laver dem 1924, særlig Larsen paa Østergade, men Prisen er nu høj. Der var endnu 1890 en Del Avlsbrugere inde i Byen, nu er de omtrent alle udflyttede og Gaardene udparcellerede. Der var en Del større Købmænd, der handlede med alle mulige Varer, de største var Handelshuset Rasch, Jørgen Rasch, Thorsen, Mikkelsen, J. Koefoed og Th. og senere Vilh. Rønnes store Fiskeforretning. Af Manufakturhandlere var der kun faa, den første store Manufakturhandel begyndte E. B. Petersen i Jens Vesths Gaard, som han købte af Jespersen, Sejersgaard for 20.000 Kr. Jespersen købte den for 12.000 Kr. og Genboejendommen Kolbergs Gaard blev købt af Konsul Bidstrup for 12.000 Kr. og den er nu flere 100000 Kr. værd med de paabyggede Ejendomme. Der var 3-4 Kulhandlere, 2 Brændehandlere, flere Detailhandlere og Urtekræmmere, Karet- og Sadelmagere, Slagtere, Bagere, Murere, Snedkere, Smede og Bagere m.fl. Haandværkere. Af større Virksomheder var der Stenhuggerierne, hvoraf der var 2 større og nogle mindre. Det største var Kol-

bergs som 1880 blev solgt til A. P. Brodersen og under hans dygtige Ledelse blev meget udvidet og moderniseret, og derpaa af ham under Medvirkning af Blem og Heide omdannet til et Aktieselskab hvor for Brodersen vedblev at være Direktør og drev det op til en meget stor Forretning. Ved Brodersens Død blev Overretssagfører Nielsen Direktør. De to Kaolinselskaber Rabekkegaard og Buskegaard drev allerede da en meget stor Forretning og bragte Byen en betydelig Indtægt, baade Haandværkere, Vognmænd, Arbejdere og særlig Havnen, senere er disse Værker blevet betydelig udvidede og et nyt Værk, Torneværket bygget og der er næsten altid Bestillinger nok, men de senere Aars høje Arbejds løn har dog haft til Følge, at de er blevet mindre konkurrencedygtige og har baade Rønne og Knudsker maattet give Tilskud til Driften. I 1890 blev der ved Østre Støberi bygget en Emaillefabrik, der endnu drives. Desuden var der 2 Ølbyggerier, Gads og et Aktiebryggeri, men omkring 1908 overtog Gad ogsaa Aktiebryggeriet. Foruden alle disse foran nævnte Virksomheder boede der i Byen en Mængde Rentiere, Aftægtsfolk og Pensionister, som gav Byen nogen Indtægt uden at tage Fortjenesten fra de næringsdrivende Borgere. De fleste af dem havde kun en aarlig Indtægt af fra 400 til 2.000 Kr., men det var jo billigt at leve helt til 1915. Saa var det Stats- og Kommunalembetsmænd og private Funktio-

nærer, som jo havde forholdsvis smaa Lønner. Det samme var jo Tilfældet med alle Haandværkere, Smaahandlere, Daglejere og Tjenestefolk, deres Indtægter blev først lidt større da Fagforeningerne blev dannede, men Lønnen gik først rigtig op fra 1914 til 1922. Rønne havde 1875 godt 5.000 Indbyggere, 1924 godt 10.000 Indbyggere.

Stedbestemmelser og forklaringer

Kielbergs teglværk lå hvor nu Fridolf og Bidstrups byggemarked, XL ligger på Zahrtmannsvej samt ned til hjørnet af denne og Pingels Alle. De 2 søer samme steder er gamle lergrave til værket. Det andet ejet af Thor Thorsen, Søndre eller Onsbæk Teglværk, lå som navnet antyder, ved Onsbæk. Teglværket startet af familien Bidstrup og Carl Schor, i daglig tale kaldt Lervaren lå hvor nu Kvik Køkkener og BAFs Dus med dyrene ligger, d. v. s. hjørnet af Fabriksvej og Borgmester Nielsensvej.

Brødrerne Andersens ejendomme var i Søndergade 40 og Storegade 35. Sommer lå i Rosengade 6, 15 og 17 samt Laxegade 10. Holm, Store Torv 5 og ud til Ellekongstræde. Hjorth, som nu, i Krystalgade. Volffsen, senere Søholm lå i Grønnegade der hvor Snellemarkcenteret ligger. Stibolt, senere Michael Andersen på Lille Torv 7.

Urmager Esbersen (Espersen er det korrekte) boede i Søndergade, nu Lille Torv, hvor Posthuset ligger.

Jørgen Rasch, Store Torv 6A, Musikhuset. Thorsen, Nelliegade 2 og Provstegade 1. Mikkelsen, Store Torvegade 16-18. J. Kofoed, Store Torvegade 36A + B samt Sandgade 1-11, Hafniahus. Th. Rønne, Søndergade 21. E. E. Petersen Store Torvegade 1-3. Colbergs Gård, Store Torv 2, Store Torvegade 2-4 og Nørregade 1-5. Colbergs stenbrud, senere De forenede Stenbrud, Klippeløkken kaldet ligger på Almegårdsvej i Knudsker. Kaolinseksaberne kom senere ind under Rabekkeværket på Harboevej. Gads bryggeri lå i Store Torvegade 115 og 96.

Lønninger og Priser

1875 var Daglønnen for Arbejdsfolk meget lav, en almindelig Arbejdsmand fik 1 Kr.50 Øre paa egen Kost for 10 a 12 Timer, en Kone 60-65 Øre for samme Tid og kosterede sig selv, en Vaskekone fra 75 Øre til 1 Kr. og Kosten. Snedkere og Murere 20-25 Øre Timen. Aarsløn for en Karl 100-150 Kr., en Pige fra 50 til 120 Kr. og disse Priser varede til 1885. Samtidig var Priserne paa Fødevarer meget lave, Brød 60 Øre pr. LPd., Mælk 10 Øre pr. Pot, Kød 15 til 40 Øre pr. Pd., Flæsk det samme, Kartofler 2-4 Kr. pr. Td. Kolonialvarer ikke stort mere end 1/3 mod nu, Mel og Ris helt ned til 10 Øre pr. Pd., Sukker 20-25 Øre, en smuk Klædning eller Overfrakke 25-50 Kr. en Arbejdsdragt

5-20 Kr. Ogsaa Husleje og Skatter var lave, en Arbejderbolig kunde kun beregnes til en Leje af 100 Kr. aarlig = 6%.

Embedsmænd

1875 var P. Holten Amtmand, derpaa Grothoff, der løste Vedel af i Sorø, saa Baron Bille Brahe, senest Knud Valløe, nu er Koefoed Amtmand. Amtsforvaltere var Lütken, Ravn m.fl., Herredsfogder Petersen, Løvenskjold, Fabricius og Koefoed, derefter blev Embedet nedlagt. Kommandanten skiftede meget ofte, der var en halv Snes Stk. paa denne Tid og 6 Oberstløjtnanter der var Chefer for Væbningen, Tøjmestre og Adjutanter først Kapt. Westh, derefter Lucianus Koefoed, som ogsaa var Rigsdagsmand for Kredsen nogle Valgperioder, han boede i Staalegade, hvor han havde sin Stedfader hos sig, de udførte selv alt Arbejde baade lave Mad og holdt Huset i Orden, senere var Kapt. Nielsen og Adjunkt Bjørnsen Tøjmestre. Af gamle Officerer boede der ikke saa faa i Rønne, den mest kendte var Oberstløjtnant Marcher, der ejede den store Gaard paa Hjørnet af Lille Torv og Torvegade, der nu er udstykket i 5 Ejendomme, han var i flere Henseender en Original og blev 90 Aar gl.

Statsskole og Skoler

Statsskolen var 1875 kun en mindre 3 fløjet Bygning i en Etage, den blev gentagne Gange udvidet ved Ombygninger og er nu en 4 Fløjs Gaard i 2 Etager for de 2 Fløje. Rektor var 1875 G. Jørgensen, saa Rektor Koefoed sen. og nu Rektor Koefoed jun. Borgerskolen var da kun de gamle Bygninger paa Store Torv og Torvegade, saa blev der først bygget en 2 Etages Bygning nord i Gaarden og Bohns Legathus blev omlavet til Skolelokaler, 1910 blev der paa Møller Vesths Mølleplads opført en Del større Skolelokaler, som er bleven bygget igennem flere Aar helt til 1920 og er meget tidssvarende, derved er anlagt en stor smuk Skolehave.

Bemærkning

Statsskolen, nu Amtsgymnasiet ligger på hjørnet af Søborgstræde og Storegade, går også ud til Skolestræde og Provstegade. Borgerskolen på Store Torv og Torvegade. Her er der nu Bornholmercenteret. Bygningen nord i gården var Vestre Skole, nedrevet, nu parkeringsplads. Bohns Legathus lå i Torvegade. I Skolen på Vesths Mølleplads er Østre Skole på hjørnet af Pingels Alle og Svanekevej.

Kirker og Præster

1875 stod den gamle Kirke endda, der først blev ombygget, 1914-15 og nu er

en smuk stor Korskirke. Sognepræst var den gl. rare Pastor Kristensen, en ivrig Grundtvigianer og meget folkelig Mand. Ved hans Død blev Pastor Bostrup Præst, han var ogsaa en sjelden rar Mand, han tog Afsked 1922 og boer nu i København. Kapellan var 1875 Pastor Theisen, saa Hasle, Hansen, Bech, og Kildebæk som nu er Præst, Rohde er nu Kapellan. Kirkeværge var først Curds, saa Fabrikant Østerby, nu Købmand Andersen. Klokke først Jøsum Peter Kofod nu Johansen. Af andre Menigheder der havde Kirker og Forsamlingshuse i Rønne er først en Valgmenighed i grundtvigsk Retning, der har en smuk Kirke i St. Mortensgade af Nexø Sandsten. Luthers Missionsforening 2 Kirker, Baptister en, Methodister en, apostolisk en, og nu Katholikerne en, saa er der 3-4 Forsamlingshuse for Sekter samt Indre Missions Forsamlingshus Emaus. 1875 var der 2 Kirkegaarde Østre og Søndre Kirkegaard, der blev i 10 Aar begravet enkelte paa Østre Kirkegaard, den sidste der blev begravet var Stenværksejer Brodersens 2. Hustru Laura f. Bidstrup. Søndre Kirkegaard var efterhaanden blevet udvidet ved Tilkøb og Gaver af Nabojerde, hvoraf den meste blev skænket af Staten og ansaas nu for tilstrækkelig stor, og da der var meget Grundvand i østre Kirkegaard blev den nedlagt og omdannet til en Folkepark og nu er kun Amtmand Krabbes Grav synlig. Paa søndre Kirkegaard er et Ligkapel bygget af Dam.

Bemærkning

Valgmenighedskirken er nu magasin for Bornholms Museum. Luthersk Missionsforening, Sankt Mortensgade 13, er boliger. Tværstræde 6, ogsaa kaldet "Fårehuset". Baptistkirken, Lille Torv 8. Metodistkirken, Østergade 16. Apostolske lå i den del af Skolestræde, som nu er en del af Amtsgymnasiets sportsplads. Katolske kirke, Østergade 59, nu KMUM & K. Emaus lå hvor nu Bornholms Tidende ligger i Nørregade. Østre Kirkegård er stadig dels park, men en del er brugt til det nye Rønne bibliotek.

Forsamlingshuse og Hoteller

1878 byggede Venstre Østre Forsamlingshus paa Aktier, det blev gentagne Gange udvidet, men da de politiske Bølger havde lagt sig noget, blev det solgt til Rønne Industriforening, der i forvejen ejede Prokurator Eriksens dejlige Have og nu ogsaa købte Tobiasens Mølleplads. Herpaa og i teknisk Skole blev i Sommeren 1923 afholdt en ret stor og vellykket Udstilling. Højre købte lidt senere Pihls Gaard i Borgergade og byggede her et ret stort flot Forsamlingshus Dannebrog, som de solgte senere til Hotel, der først hed Turisthotellet nu Phønix. 1875 var der kun 2 Hoteller i Byen, Dams Hotel i Krystalgade der da ejedes af 2 Frøkner Dam, de byggede noget til Krystalgade og drev Hotellet til almindelig Til-

fredshed og havde mange Rejsende og en Klub. 1900 solgte de Hotellet til Richard Ancher, en Broder til Maleren Michael Ancher. Han drev Hotellet til 1923 og byggede en stor 2 Etagesbygning til Krystalgade og moderniserede Hotellet, saa det stod ham i over 300.000 Kr., det ejes nu af Lyngby, som ogsaa ejer Almindingshotellet. Hotel Rønne ejedes 1875 af Enkefru Holm, det var et mere jævnt Hotel, hvor ogsaa Byens Borgere kom. De havde en Klub der, Harmonien, hvor der var næsten alle Blade, Billard o. s. v. til Afbenyttelse. Kontingentet var 6 Kr. aarlig og der var 2-3 Spisegilder aarlig, for Medlemmerne til en lav Pris. Koldt Bord med varm Okse-, Kalve- eller Lammesteg og Puns, 1 Kr., Laksegilde 1 Kr., Gaasegilde med varme stegte Gæs og Puns 1,50 Kr. alt pr. Kouvert. Der var engang aarlig Bal med Spisning og Dans for 3-4 Kr. Parret. Man kunde møde i Klubben saa ofte man vilde og nyde hvad man vilde. Der spilledes meget Kort, Lhombre, Visth, og Lur, ofte temmelig højt, særlig Lur, der var enkelte Aftener særlig efter Spisegilderne, at der var over 100 Kr. som Indsats. Medlemmerne var mest jævne Borgere og Købmænd, et Par Læger og meget faa Embedsmænd. Kasserer var J. J. Riis. Paa Hotel Rønne var ofte andre Selskaber, særlig plejede forhenværende Landmand at holde Begravelser der, ogsaa til forbavsende smaa Priser 3-4 Kr. Kouverten. Da Fru Holm døde,

købte Klubben sin egen Ejendom paa Storegade, hvor Frk. Kofoed er Værtinde og Hotellet solgtes til Hansen, der snart gik fallit. Det er nu udstykket i 2 Ejendomme, hvoraf katholsk Menighed købte den største og Hotellet nedlagdes. Der var 1875 flere Gæstgivergaarde, som Hotel Bornholm paa Havnen hvor Borgerne efter Damprens Ankomst Søndag Eftermiddag fik en Visth. Nordlyst og Fremtiden ejedes af Tyskeren Meier, han holdt Sangerinder, men da der forefaldt flere kriminelle Ting, Kasseangel og Selvmord, blev dette forbudt. Senere blev der baade Landmandshotellet, Afholdshotel og Missionshotel.

Bemærkning

Østre Forsamlingshus, senere Industri- og Landboforeningen, kaldet Industrien eller Strien, nu diskotek, Sankt Mortensgade 48. Dannebrog i Borgergade kom efter Phønix til at hedde Borgen derefter Bornholm. Hedder nu Centrumgården og er revet ned til fordel for nye boliger og parkeringspladser. Almindingshotellet, Jomfrubjerget som nedbrændte i 1974. Hotel Rønne lå på Kirkepladsen, nordre hjørne af Vimmelskaftet. Rønne Klub flyttede til Storegade 31, er nu nedlagt. Hotel Bornholm lå i Havnegade, der hvor nu Amtsgymnasiet har en sportsplads ved siden den gamle Toldlænge i Toldbodgade. Nordlyst ligger på Store Torvegade 131. Fremtiden Store Torv 2. Afholdshotellet lå i

Østergade 54. Landmandshotellet i Ellekongstræde 2, nu "Det lille Hotel", Missionshotellet i Grønnegade 17, nu boliger.

Kortere Udflugter

I Nordskoven havde Brun allerede 1875 en pæn Beværtning som han drev til sin Død, senere Ejere er Rønne og Sjøberg. Derude kom 2 ny Beværtninger, Vandmøllen og Skovly, som drives endnu. Øst for Byen laa en lille Skov Sommerlyst, hvor Lintrup havde Beværtning, der var hver Søndag paa Eftersommeren Fest med Forestillinger, Fyrværkeri og Zigøjnere, han solgte den til Restauratør Larsen. Ved hans Død blev Beværtingen nedlagt og Sommerlyst solgt til Munch, Fyngaard. I Sommerlyst holdtes i mange Aar Fugleskydning og Bal, men i de senere Aar er Ballet holdt i Rønne og Skydningen ved Villa Nova. Sydøst for Byen plantede Krigsraad Kurdts 1840 en lille smuk Skov, Kurdts Lund. Her havde Urmager Munch i mange Aar en mindre Beværtning, hvor særlig den jævne Befolkning kom, ved hans Død blev den solgt til Restauratør Larsen, der videresolgte den til Jensen, Lykkegaard, mod at Beværtingen skulde nedlægges. Jensen købte en Jordlod ligeop til, byggede en stor 2 Etages Bygning, hvor han uden videre paabegyndte en Beværtning og lod bare være at servere i Kurdts Lund.

Han ejede den kun en kortere Tid og solgte den til Kofoed og denne solgte igen til Ipsen som begge gik til Akkord, senere er den ejet af Ritto og ejes nu af Georg Koble, der nu har Sommertæter og stor Sommerbeværtning der. Syd for Rønne var Skelsmyr et meget søgt Udflugtssted, der var ingen Beværtning, men der kunde faas varmt Vand og Øl fra Skovfogden, den nuværende Skovfoged har Beværtning hjemme. Paa Stampem holdtes ogsaa Beværtning og senere Badehotel, nu udparcelleres den til Haver og Sommerhuse. Paa Fredensborg var ogsaa Beværtning, den ejedes flere Gange af Bager Petersen, nu af K. Nielsen.

Bemærkning

Bruns beværtning i Nordskoven er Villa Nova. Sommerlyst er nu et boligkvarter. Kurts Lund ligger ud til Sagavej, Curdtslund og Vinkelvej. Lunds Minde eksisterer stadig, er nu Døgninstitution for børn og unge, ligger på Sagavej 7.

Længere Udflugter

1875 var der mange i Rønne, der tog op til Karensminde i Vestermarie, hvor der var anlagt en stor smuk Have med mange sjældne Stengrupper, der kunde faas Kaffe og Øl. Senere kom Julius Hansens Have paa Moden, den var anlagt med mange sjældne Stengrupper, Træer og Planter, store Bygninger og

Karussel. Der afholdtes hvert Aar nogle Fester og et Aar Frugtudstilling. Det var saadan dengang at enhver Familie skulde have sin Sommerudflugt og de velstillede flere. Der kørtes med Vogn til Almindingen, Randkløveskaar, Rø, Hammershus, Johns Kapel og til de andre Byer, enhver Familie havde en god Madkurv, Kaffe og Drikkevarer med og trods de knappe Tider sparede alle sammen dertil og morede sig udmærket paa denne Maade. En Vogn til Almindingen kostede 6-10 Kr., Rø eller Hammershus 10-12 Kr., Aakirkeby, Hasle og Johns Kapel 5-7 Kr., Skelsmyr, Stampen og Karensminde 3-5 Kr. Da Jernbanen til Almindingen/Nexø og senere Rø og Hammershus kom, var der jo mange der tog Udflugter med den for at se de nye Udsigter. 1875 var der jo ikke mange Cykler endda, og da gik Ungdommen ofte Fodture Øen rundt, senere hen kørtes jo paa Cykle alle mulige Steder hen.

Bemærkning

Karensminde i Vestermarie ligger på østre side af Skovgårdsvejen, matr. 82p. Julius Hansens have er Bolsterbjerg i Almindingen.

Gamle og nye smukke Bygninger

Af gamle Bygninger vil jeg nævne Prokurator Eriksens Gaard i Laksegade, der nu ejes af Sønnen Grosserer Chr. Eriksen. Hovedvagten paa Søndergade

der er bygget af Sten fra Hammershus, og dens omliggende Gaarde øst og vest for, særlig H. P. Rønnes Gaard, der nu ejes af Rektor Koefoed. Arsenallet ude ved Galløkken samt Cidatellet der er fra Chr.den 5' Tid og har flere Alen tykke Mure. Af meget store Gaarde, Kommandant-og Amtmandsgaarden samt Apoteket, der er bygget af Apoteker Schmigelov, Fader til Ørelægen. Af smukke nye Bygninger vil jeg nævne Rektor Koefoeds, Simon Madsens, Peter Esbersens, St. Torv, Sparekassen, Handelsbanken, teknisk Skole, Posthuset samt det nye Alderdomshjem Syd for Byen og saa en Del smaa kønne Villaer derude. Alderdomshjemmet har kostet 481.000 Kr.

Bemærkning

H. P. Rønnes gård ligger lige op til Hovedvagten, vest for. Apoteket lå på hjørnet af Snellemark og Storegade der Cafe Solskin ligger. Rektor Koefoeds hus er nabo til H. P. Rønnes gård. Sparekassen, det gamle, lå i søndre ende af nuværende Nordea bygning. Handelsbanken lå i Pistolstræde på nuværende p-plads bag Rådhuskiosken i Snellemark. Alderdomshjemmet er Slottet på Zahrtmannsvej.

Posthuse, Telegrafstation, Museet, Banker og Sparekassen

Posthuset ligger paa Lille Torv og er en smuk 2 Etages Bygning af Nexø Sand-

sten. 1875 var Henningsen Postmester og der har været 4 siden. Telegrafstationen er i Frk. Thaarups Ejendom paa Torvet, 1875 var Carstens Bestyrer, han blev gift med Fr. Thaarup, saa Rasmussen, nu Espersen. Af Banker er der Handelsbankens Filial, der allerede var der i 1875 med H. Chr. Lohmann som Bestyrer, nu er den paa St. Torv hvor ogsaa Andelsbankens Bygning ligger, Laane- og Discontobanken er et Aktieselskab oprettet 1900 med en Kapital af 1.000.000 Kr. har nu en 2 Million i Reserve. Sparekassen er oprettet i 1840. 1875 var Prokurator Lund bestyrer, nu er Sønnen Sagfører Th. Lund Direktør, den har sin egen smukke Bygning og over en Million i Reser-vefond. Teatret er en meget gammel Bygning paa Østergade, der i sin Tid var en del af Hotel Østersøen, det har en meget interessant historie hvorefter henvises til Dr.Kabells Teatrets Historie. I ældre Tider benyttedes det til Baller og Maskerader og der var Bal baade for Frederik d.7 1857 og Chr. d. 9 i 1876, da var hele Østergade overdækket, flag- og blomstersmykket fra Kirken til Teatret og Byen illumineret samt mange Æresporte. Da Fr. den 7 var her 1857 var Grevinde Danner med og Embedsmændenes Fruer demonstrerede ved at blive borte fra Ballet særlig Provstinde Vith, som hun havde været Sypige for, men Rønneborgerne slog saa Vinduerne ind i Provsteboligen om Aftenen. Da de kongelige skulde køre ind i Allinge blev

Hestene sky og løb løbsk, men blev standsede af senere Ritmester Kofoed og Gaardejer Rottensten. Overtroen mente, at det var Underjordskongen der havde forskrækket Hestene. Museet ligger i Sct.Mortensgade, deri var i 1875 Sygehus, som Byraadet skænkede til Museum og ved store Gaver baade i Penge og Genstande og ved et heldigt Salg af en anden til samme Brug indkøbt Gaard fik det en ny smuk Bygning opført 1923 og er nu en stor Seværdighed. Fr. den 8 var aldrig i Rønne, Kristian den 10 har ofte været, der, men der har aldrig, været saa store Fester for ham som for Chr. den Niende eller Fr. den Syvende.

Bemærkning

Handelsbanken, nu Danske Bank. Andelsbanken, nu Netto. Laane-og Discontobanken er nu Nykredit Bank.

Aviser og Blade

1875 var der 2 Blade i Rønne, Bornholms Avis ejet af Bogtrykker Tryde og i hans Tid redigeret af forskellige Redaktører. Tryde var en jævn og meget godgørende Mand, hjalp mange og lod mange faa Bladet og Avertering frit eller for en lille Betaling. Nu ejes Bladet af et Aktieselskab og ledes af forhenværende Proprietær Jespersen, det har altid været et godt konservativt Blad. Bornholms Tidende, Venstres Organ, ejedes 1875 af Kaptajn,

Folketingsmand Filip Dam, der var en meget moderat og godmodig Mand, der skrev en Del om bornholmske Forhold navnlig var der i 1875 mange Ildebrande og Tyverihistorier. Han solgte Bladet 1877 til Lærer M. M. Smidt, der ogsaa var en rolig og godmodig Mand, men som Følge af den storpolitiske Kamp og Estrups provisoriske Love, skrev jo alle Blade mere krast og særlig alle Venstreblade og flere af Venstres Redaktører og bedste Mænd maatte vandre i Fængsel, fordi de forsvarede Folkets Ret og den samme Skæbne overgik Redaktør Smidt, der fik 3 Maaneders Fængsel i disse Aar. Da han kom ud var der stor Fest for ham i Almindingen med Fællesspisning i Pavillonen og blev der overrakt ham en betydelig Sum i Gave og holdt mange Taler baade for ham og Venstre. Nu er Hr. Stenbæk Redaktør og Bladet ejes af et Aktieselskab. En Tid var der et moderat Venstreblad, Bornholms Dagblad, ledet af Redaktør Stenbæk, Fader til de 2 sidste Redaktører af Bornholms Tidende. Der var før 1875 et Blad kaldet Rytterknægten ledet af Jøden Volf, det var mest et Husmandsblad og slog sig temmelig op paa Udmarkssagen (Lyngstriden) og Volf var opstillet som Folketingskandidat mod Lærer Hjorth sidst i 1860erne. Ved Aar 1900 og senere blev Bornholms Socialdemokrat det Blad, der fik det største Antal Holdere. Redaktør var Hauge der ogsaa var Folketingsmand. 1875 var det

Skibsinspektør Hjorth, saa Lucuanus Kofoed, derpaa Kaptajn Aarø, saa Markus Blem Folketingsmænd, nu er Redaktør Rasmussen, da Hauge jo er for Odense.

Bemærkning

Bornholms Avis lå i Storegade 33. Bornholms Tidende lå i Pistolstræde 10. Bornholms Dagblad på Store Torv 7. Bornholms Socialdemokrat, senere Bornholmeren lå i Storegade 30.

Riis(Jørgen Peter Riis, Sønder Alle 5, Rønne)

Renskrivning og kommentarer skrevet i februar 2002

Kommentarer rettet januar 2011

Jørn Kjøller ©

- - - - - 0 0 0 - - - - -

➤ Nyheder samlet siden sidste blad.

Niels Vad er en glad samler af gamle postkort.

"Jeg tænkte at der blandt jeres medlemmer kunne være nogle med interesse i gamle postkort fra Bornholmsk område."

http://www.postkortforum.dk/default.aspx?sideID=Min_samling&startpostnr=3520&slutpostnr=4490

➤ Konkurrencen

1. I hvilket sogn ligger Staggehusse?
2. Hvad betyder Dom. 1 p. trin og hvornår?
3. Hvad betyder Commater?
4. Hvad er en Puerpa?
5. Hvor lå Landmandshotellet
6. Hvilket sogn ligger Kodal?
7. Hvad ligger der hvor Kielbergs teglværk lå?
8. Hvor står der en mindesten over Albret Wolfsen?

- - - - - 0 0 0 - - - - -

Der er 1 gavekort lydende på 200 kr. som præmie hver gang.

Der trækkes lod blandt alle indkomne rigtige svar.

Alle besvarelser skal være for-

manden i hænde senest den 1. okt. 2012.

Svarene sendes til Hans Ressel, Dampmøllegade 11, 3700 Rønne.

På et postkort eller lignende eller sendes på E-mail: kon@bslf.dk

Mærkes "Konkurrence".

- - - - - 0 0 0 - - - - -

Svar på sidste konkurrence

1. Trolovet, trolovede..
2. Ovennævnte år
3. Mandag efter fastelavn
4. kirke
5. Ibsker sogn
6. Paradisbakkerne
7. Bison
8. 4

- - - - - 0 0 0 - - - - -

Tillykke til vinderen af konkurrencen:

Medl. nr. 803.09
Preben Lund

- - - - - 0 0 0 - - - - -

Afsender: Bornholms Slægts- og Lokalhistoriske Forening, Storegade19a, 3790 Hasle, DK

Bestyrelsen

Formand: *Hans Ressel*

Tlf. 56 95 81 82

E-mail: fm@bslf.dk

Næstformand: *Frants Bøving*

Tlf. 56 97 40 04

E-mail: nf@bslf.dk

Kasserer: *Tonni Jørgensen*

Tlf. 56 96 45 58

E-mail: ks@bslf.dk

Sekretær: *Fie Ellebye*

Tlf. 56 99 00 77

E-mail: sk@bslf.dk

Best. medlem: *Susanne Ressel*

Tlf. 56 95 81 82

E-mail: 1bm@bslf.dk

Best. medlem: *Poul Erik Regnersen*

Tlf. 56 96 41 18

E-mail: 2bm@bslf.dk

Suppleant: *Ilse Pihl*

Tlf. 56 95 70 55

E-mail: 1s@bslf.dk

Suppleant: *Jack Funch*

Tlf. 56 99 00 77

E-mail: 2s@bslf.dk

Adresse: *Pingels Allé 1, 3700 Rønne*

E-mail: info@bslf.dk

Hjemmeside: www.bslf.dk

Giro nr.: 527 - 4621

Webmaster: *Philip Kofoed*

E-mail: wm@bslf.dk

Åbningstider Bornholms Ø- arkiv

Mandag 10:00 – 16:00

Tirsdag 10:00 – 16:00

Onsdag 10:00 – 16:00

Torsdag 10:00 – 16:00

Fredag 10:00 – 14:00

Lørdag Lukket

Bornholms Slægts- og Lokalhistoriske Forenings aktivitetskalender 2012 – 2013

Dato	Aktivitet	Foredragsholder /Bemærkning
Lørdag 1. sep. 2012	Kursus i DAISY forud for besøg på Rigsarkivet.	Erik Kann Afholdes på Hasle Skole
Lørdag 8. sep. 2012	Sommerbusturen. Se bagsiden af programmet	Arrangør: Fie Ellebye
Lørdag 22. sep. 2012	Besøg på Rigsarkivet/landsarkivet med rundvisning og hvordan man finder arkivalier	Tilmelding kassereren Tonni Senest 1. sep. 2012
Tirsdag 25. sep. 2012 Kl.:19:00	BORNHOLMERAFTEN I RUNDETAARN Magt, ære og retskaffenhed – historien om Berild Clausen. - Se mere i bladet - Bemærk adresse -	Jesper Vang Hansen Det koster 35 kr i entre til Rundetaarn
Lørdag 13. okt. 2012 kl.: 1400	BSLF Sjælland Hvordan man finder rundt i de svenske data-baser. - Se mere i bladet - Bemærk adresse -	Lone Wredstrøm Nyboder. Skt. Paulsgade 24, 1313 Kbh. K.Bibliotekar
Onsdag 31.okt. 2012	Brug af programmer på foreningens harddisk	Hans Ressel
Onsdag 7. nov. 2012		Erik Kann
Onsdag 28. nov. 2012	Julehygge	
Lørdag 19. jan. 2013	"My Heritage" slægtsforskningsprogram	Frants Bøving
Lørdag 9. feb. 2013	Billeder: Dengang og nu	Ernst V. Hansen
Lørdag 23 mar. 2013 kl. 13:00	Generalforsamling og Medicinalindberetningerne er den absolut væsentligste kilde til udviklingen af det danske sundhedsvæsen i 1800-tallet.	Forslag til behandling på generalforsamlingen skal skriftligt være bestyrelsen i hænde senest den. 15. jan. 2013, ifølge vedtægterne. Jørgen Mikkelsen

Alle foredrag foregår i salen på Rønne Bibliotek - hvis ikke andet er angivet

Arkiv Aftner/Lørdag er annonceret i Anetræet pga. pladsmangel i programmet

Alle arkivaftener foregår i Ø-arkivet ved Bornholms bibliotek, starter kl.19:00

Alle arkivlørdage foregår i Ø-arkivet ved Bornholms bibliotek, starter kl.10:00

Husk at biblioteket lukker kl. 18:00 om onsdagen.

BUSTUR

**LØRDAG DEN 8. SEPTEMBER
KL: 10.00**

**VI MØDES VED Ø-ARKIVET
(BEDRE PARKERINGSMULIGHEDER)**

**FOR DEM DER KOMMER IND TIL RØNNE MED BUS
KAN MAN STÅ PÅ VED VELKOMSTCENTRET, HVIS MAN GIVER BESKED OM DET.**

PLANEN FOR TUREN:

SÆBEMAGERIET SOM LIGGER VED ØSTERLARS KIRKE

**DEREFTER KØRER VI HEN TIL ET STED
HVOR VI SKAL VÆRE MEGET UDE
MEN IKKE GÅ MEGET
DERFOR KAN ALLE VÆRE MED.**

VI LOVER AT DET BLIVER EN NATUROPLEVELSE

**TAG TØJ PÅ EFTER VEJRET
(VED SKYBRUD HAR VI EN PLAN B)**

DEREFTER ER DER KAFFE ET ELLER ANDET STED PÅ ØEN.

TUREN KOSTER KUN 50 KR PR. PERS

TILMELDING SENEST DEN. 1. SEPTEMBER TIL:

**FIE ELLEBYE
TLF: 56 99 00 77 EFTER 18.00
eller på sk@bslf.dk
Der er 56 pladser i bussen.**

